

NOUL BABEL

GHEORGHE M. ȘTEFAN

Originea mitică a limbilor naturale este legată de o pedeapsă divină. O acțiune comunitară, considerată de către divinitate ca excesiv de temerară, este blocată printr-o intervenție brutală ce anulează capacitatea oamenilor de a-și sincroniza eficient acțiunile. Diversitatea limbilor naturale, indusă ca pedeapsă, temperează ceea ce putea fi considerată o nesăbuită competiție a oamenilor cu divinitatea. Capacitatea omenerii de a-și sincroniza acțiunile este redusă și concentrată asupra unor obiective locale, dispersate. Spectacolul culturilor, cu luminile și umbrele sale, este asigurat astfel printr-o diversitate ce oglindea tocmai diversitatea naturală, biologică. Nesăbuița cu pricina era intenția oamenilor de a ajunge, cu toții, efectiv la „ceruri”, pentru propria glorie, dar și pentru a căpăta forța de a face tot ce-și puseseră în minte să facă¹. În schimb, au fost obligați să se împrăștie pe suprafața neprimitoare a lumii terestre, pe care au modelat-o mai mult sau mai puțin fericit. Dar nu a dispărut intenția de a pătrunde, măcar cu mintea, la originea, considerată esențială, a lucrurilor. Cunoașterea rămâne un instinct rezidual al aspirației pre-*Babel*-iene. Desincronizarea acțiunii nu a avut drept consecință o corespunzătoare desincronizare a gândului. Cunoașterea, ca acțiune mentală, nu a mai fost la fel de excesivă, motiv pentru care și un nou *Babel* nu s-a mai produs la fel de violent. Dar aceasta nu înseamnă că nu a acționat latent, cu o eficiență la fel de mare ca a celui biblic. Ne confruntăm astăzi cu *Noul Babel*, cu *Babel*-ul limbajelor specializate ale diferitelor domenii de acțiune și cunoaștere. *Babel*-ul limbilor este completat cu *Babel*-ul limbajelor. Dacă miticul fapt la separării limbilor naturale a fost un eveniment „instantaneu”, separarea limbajelor a fost un proces istoric îndelungat ce atinge astăzi acuități inacceptabile. Despre aceasta a doua separare, produsă în spațiul limbajelor specializate ale cunoașterii, acțiunii și creației, vom vorbi în continuare.

¹ Și au zis: „Hai să ne clădim un oraș și un turn al cărui vârf să ajungă la cer, și să ne facem un nume, ca să nu mai fim împrăștiați pe fața-ntregului pământ!” ... Și a zis Domnul: „Iată că ei sunt un singur popor și au toți o singură limbă; și acesta-i doar începutul a ceea ce vor face; de-acum nu se vor mai opri de la tot ceea ce și-au pus în gând să facă. Hai să ne pogorâm și acolo să le încâlcim graiul, pentru ca unul altuia să nu-și mai înțeleagă limba.” Biblia, Versiune diortonisită după Septuaginta, redactată, adnotată și tipărită de Bartolomeu Valeriu Anania, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009., p. 32.

În *Timaios*-ul lui Platon, unul dintre cele mai vechi texte (~360 î.Cr.) complet păstrate care propune o reprezentare coerentă asupra existenței, cunoașterea este exprimată într-o limbă naturală. În pofida faptului că sunt descrise realități cu ajutorul unor concepte deosebit de complexe, discursul nu presupune un limbaj specializat. În *Fizica* lui Aristotel (384-322 î. Cr.) apar unele (poate primele) notații simbolice – „atunci dacă A se deplasează într-un timp H , mai mic decât E , ...” – care simplificau discursul, fără a introduce un formalism cu articulații specifice. *Elementele* lui Euclid (sec. III î. Cr.) pot fi citite de orice persoană mediu instruită. Lucrarea lui Ptolemeu, *Almageste* (sec. II), este redactată folosind reprezentări geometrice ce ajung la complexități avansate fără un suport formal elaborat. Galileo Galilei folosește în dialogurile sale (*Dialogo dei due massimi sistemi del mondo*, 1632 și *Discorsi e Dimostrazioni Matematiche, intorno a due nuove scienze*, 1638) o expunere dramatizată colocvială, cu trei personaje, Sagredo, Salviati și Simplicio. Limbile naturale s-au dovedit multă vreme suficiente pentru a exprima cunoașterea, chiar dacă discursul rezultat nu era accesibil decât printr-un efort și o instrucție adecvate.

Apariția limbajelor specializate, pe domenii și subdomenii din ce în ce mai înguste, a fost calea ce a permis aprofundări necesare. S-au simplificat și amplificat astfel comunicarea și colaborarea în cadrul unor grupuri de cercetători din ce în ce mai restrânse. Dar, în același timp, s-a produs și o fragmentare avansată a celor ce urmăresc același scop: cunoașterea proceselor existențiale de la nivelul subcuantic până la cel social, trecând prin domeniul greu de definit al comportamentelor mentale.

Noul Babel se manifestă în domeniul limbajelor într-o perioadă istorică în care miticul *Babel* tinde să fie anulat prin impunerea unei limbi naturale – engleza – drept *lingua franca*. Folosim din ce în ce mai mult o singură limbă, engleza, pentru a exersa limbajele specializate dezvoltate exploziv în cadrul *Noului Babel*. Miticul *Babel* a generat dezvoltarea culturilor în cadrul cărora procesul de globalizare tinde să impună unica *lingua franca*. În același timp, *Noul Babel* acționează, sub presiunea cunoașterii, ca proces civilizator prin dispersarea în spațiul din ce în ce mai extins al limbajelor specializate.

După ce s-au răspândit pe toată suprafața Terrei și au dezvoltat culturi de o mare diversitate, oamenii le este „permis” să se reîntoarcă la un pre-*Babel*-ian mod de comunicare printr-o limbă unică. Se pare că miticul *Babel* i-a convins să se concentreze asupra lumii lor, iar acum sunt „iertăți” pentru semeția de a încerca accesarea vecinătății nemijlocite a divinității.

Omul decis să se mulțumească cu lumea pe care și-a construit-o a redobândit dreptul de a folosi o limbă care să sprijine procese globale.

Prețul pe care-l plătim este *Noul Babel*. Civilizația globalizată, care permite anularea miticului *Babel*, se bazează pe fragmentarea limbajelor care permit dezvoltarea explozivă a științelor și tehnologiilor. Progresul, prin dezvoltare nerestricționată, se bazează pe grupuri minuscule de profesioniști din ce în ce mai specializate. De aceea, avem nevoie de o anulare a *Noului Babel* ce s-a instituit treptat și din ce în ce mai opresiv în ultimul secol. Globalizarea lumii este sau trebuie, oare, corelată cu integrarea cunoașterii?

Cunoașterea, dar mai ales inovația și ideologiile evoluează atât de rapid, încât nu mai suntem în stare să ne sincronizăm limbajele specifice ce le sunt asociate. Co-, inter-, ..., trans-disciplinaritatea sunt blocate din cauza limbajelor particulare mult prea diverse cu care ne confruntăm. Noutatea în spațiul cunoașterii crează și o diversitate a formelor de exprimare într-o măsură ce depășește capacitatea umană medie de adaptare. Nu mai avem destule cuvinte și atunci inventăm prea multe noi moduri de folosire pentru cuvintele de care dispunem. Crearea de noi cuvinte pune dificultăți la fel de mari. Nu de puține ori același cuvânt este folosit cu semnificații ușor diferite în domenii distincte. Astfel, *Noul Babel* nu numai că ne împiedică să construim împreună, dar pune în pericol și ceea ce am construit deja. De fiecare dată când încerc să-mi exprim gânduri pe care le consider importante în fața celor cu care interacționez curent, limbajul este cel care blochează, în primul rând, comunicarea.

Să fie *noutatea* atât de mare încât să impună o *diversitate* a formelor de exprimare ce împrăștie mințile averse de cunoaștere și creație în spații lingvistice aproape disjuncte? Nu cumva există o unitate existențială care ar trebui să tempereze această dispersie lingvistică?

Pathos-ul propune *Logos*-ului noi și noi termeni. *Ethos*-ul, prin instinctul său integrativ încearcă să tempereze multiplicarea termenilor. *Ethos*-ul holistic se aliază cu *Logos*-ul disjunctiv într-un efort de a pune împreună mințile creative și cunoscătoare. *Noul Babel* este impulsionat de *Pathos* și are șansa de a fi bine temperat de alianța dintre *Logos* și *Ethos*.

Analizând mai adânc, intenționalitatea fenomenologică la nivelul celor ce încearcă să comunice este cea care generează procesul divergent care duce către *Noul Babel*. Vom ajunge, astfel, să ne înțelegem numai în condițiile în care suntem deja înțeleși între noi.

Atunci când în lumea cercetătorilor începe să se impună gândul că o teorie unificată nu va fi posibilă decât dacă și o teorie a conștiinței va fi luată în considerație, suntem confrunțați cu

lipsa unui limbaj în care să putem vorbi coerent atât despre comportamentele mentale, cât și despre mecanismele cuantice. Ar fi vorba despre un limbaj care să acopere uriașa distanță dintre profunzimile existenței și spectacolul ființării conștiente. Fiind vorba, se pare, despre TOT, nu mai putem considera că este vorba despre un *limbaj*. Suntem confrunțați cu necesitatea unei *limbi* care să poată da socoteală de fenomenele produse pe întregul lanț al existenței prelungite în cele mai ascunse cotloane ale ființării. Nu va fi o *limbă naturală* oarecare. Cred că se pune problema unei *limbi*, să o numim, *existențiale*. Nu vom aspira către o limbă care-i unește *pe toți*, precum în pre-Babel-ul mitic, ci către o limbă care le unește *pe toate* cele despre care se poate vorbi. Noul Babel, în care am glisat de bunăvoie, nu a rupt conexiunile între ființele umane. Noul Babel a fragmentat realitatea la care putem avea împreună acces prin cunoaștere.

Noul Babel este ortogonal pe cel mitic. *Timaios*-ul lui Platon se adresa unei minorități, răspunzând unor întrebări referitoare la existență, aceasta fiind considerată în plenitudinea care putea fi percepută în secolul 4 î. Cr. Această minoritate este cea afectată de noul Babel. Ea s-a fragmentat într-un proces accelerat începând din secolul al XVII-lea. La 1687, Newton mai folosește încă titlul de *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, chiar dacă limbajul său matematic nu mai era accesibil decât unei minorități deja specializate. Titlul reflectă nostalgia unui discurs universal accesibil unei elite intelectuale, dar conținutul este deja redat într-un *limbaj* ce se delimitează de latină ca *limbă* naturală. Limbile naturale se acomodaseră cu Babel-ul mitic. Traducerea dintr-o limbă în alta era curentă. Limbajele care se segregă accelerat în modernitate nu permit traduceri. Traducerea între limbajele asociate diferitelor domenii de cunoaștere apare ca un nonsens.

Într-o recentă carte despre un subiect foarte tehnic, unul dintre autori (Tim Mattson, *Intel*) exprimă foarte limpede situația indusă de *noul Babel* prin insinuarea jargonului peste tot unde concentrarea pe subiect este cerută:

Jargon permeates our lives. We need it. Without jargon, communication would be clogged with repetitive descriptions of recurring ideas. Jargon misused, however, breeds confusion. A statement is made and people nod their head in agreement. All too often, only later do we realize that people hearing the statement may have applied different interpretations of the key elements of jargon and have come away from the conversation with completely different meanings. With the children's game of "telephone" the result is comical. When decisions are made of serious

import, the result can be dire.² (Jargonul se insinuează în viața noastră. Avem nevoie de el. În absența jargonului, comunicarea va fi blocată prin descieri repetitive și exprimări recurente. Greșit folosit jargonul generează confuzie. Se enunță o propoziție și oamenii dau din cap a înțelegere. Prea des, numai într-un târziu realizăm faptul că la auzul propoziției oamenii au dat o interpretare diferită elementelor cheie ale jargonului și au extras din conversație un înțeles complet diferit de cel intenționat. Rezultatul jocului copiilor "telefonul fără fir" este comic. Dar când deciziile care se iau sunt importante, atunci rezultatul poate fi deosbit de neplăcut.)

Pentru a evita „*repetitive descriptions of recurring ideas*” am recurs la jargonul care a fragmentat comunitatea celor ce încearcă să cunoască și să acționeze într-o lume din ce în ce mai complexă din perspective existențiale ce se dezvăluie ca fiind din ce în ce mai profunde. Limbajul specializat, jargonul, este o soluție rapidă, eficientă pe termen scurt, pentru o problemă care se pare că are nevoie de o soluție radicală. Dacă un specialist se simte stingherit de limbajele excesiv de specializate ale subdomeniilor în care se vrea implicat, atunci problema este deja foarte gravă și o soluție trebuie găsită.

Se pare că singura șansă a limbajelor generate de noul Babel este de a se unifica. Traducerea nu este o soluție. Nu putem traduce limbajul mecanicii cuantice într-un alt limbaj al psihologiei, spre exemplu. Dar, se pare că are sens un dialog între un fizician și un psiholog pentru înțelegerea proceselor de care fiecare se ocupă separat. Singura soluție pe care o au deocamdată este aceea de a folosi o limbă naturală. În încercarea disperată de a se face înțeles, fiecare-și va transforma aserțiunile în metafore. Astfel, mesajul va degenera printr-o serie de pierderi și adaosuri care vor distorsiona relația celor doi cercetători. (Nu excludem nici situația fericită în care metaforizarea comunicării permite uneori dezvăluirea unor conexiuni ascunse de prea acerba formalizare presupusă de limbajele specializate. Este un caz limita prea favorabil pentru a fi luat în considerare de către inginerul ce scrie acest text. Arta ingineriei presupune considerarea celor mai defavorabile cazuri atunci când o nouă realitate este instanțiată.)

Dar, există și domenii care par mult mai apropiate decât psihologia și mecanica cuantică, între care comunicarea este aproape la fel de puternic blocată de rigiditatea limbajelor. Este foarte

²Pavan Balaji (Ed.): *Programming Models for Parallel Computing*, The MIT Press, 2015.

interesantă în acest sens relația în care se află, spre exemplu, domeniile matematicii, informaticii și electronicii după o evoluție ce a depășit deja o jumătate de secol. Startul a fost spectaculos. În anii 1930-40 echipe de matematicieni și ingineri colaborau intens la fundamentarea domeniului computației. Unul dintre cei mai importanți matematicieni ai secolului al XX-lea, John von Neumann, colabora strâns cu ingineri, precum John Mauchly și J. Presper Eckert³, pentru a demara unul dintre cele mai mari proiecte ale secolului: dezvoltarea industriei calculatoarelor electronice. Nu trec nici două decenii și domeniul computației se regăsește spart în cel puțin trei sub-domenii cu evoluții mult prea independente. Inginerii electroniști construiau structura fizică (*hardware-ul*), informaticienii dezvoltau structurile de programe (*software-ul*) iar matematicinii dezvoltau algoritmi. Interfața dintre cele trei grupuri, atât cât exista, era dată de un concept revoluționar ce apare la începutul anilor 1960: *arhitectura (calculatoarelor)*. Inginerii software ”vedeau” hardware-ul prin interfața arhitecturală: setul de funcții (instrucțiuni) pe care mașina fizică le putea executa. Matematicienii, mulți dintre ei mândrii de faptul că nu au scris nici un program în viața lor, abordează calculul la nivel pur funcțional. Comunicarea între cele trei grupuri este superficială, deoarece inginerul software operează cu proceduri articulate în structuri complexe, cel hardware operează cu funcțiuni atomice definite, iar matematicianul operează în spațiul abstract al funcțiilor. Dacă între inginerii software și cei hardware, sau între programatori și matematicieni unele conexiuni au mai fost posibile, între matematicieni și ingineri hardware decuplarea este aproape totală. (Rare excepții, întăresc regula.) Lucrurile nu par foarte grave, deoarece startul a fost dat corect, în colective mixte, cu competențe complementare bine echilibrate.

Situația devine gravă atunci când în domeniul, deja fragmentat, al computației emerge o nouă paradigmă - *calculul paralel* – ce trebuia sprijinită în egală măsură de contribuții pur teoretice dar și de abordări complet noi la nivel hardware și software. Să explicăm. Calculul paralel presupune folosirea simultană a mai multor unități de calcul pentru a rezolva mai eficient (mai rapid, mai ieftin sau/și folosind mai puțină energie) o problemă. La începutul anilor 1960 apar pe piață primele calculatoare paralele⁴. Domeniul calculatoarelor înflorisea de câteva decenii,

³Care nu apar menționați în *First Draft of a Report on the EDVAC*, textul prin care von Neumann inițiază un nou proiect bazat pe ENIAC (*Electronic Numerical Integrator And Computer*, primul calculator electronic de uz general finalizat în 1946), calculatorul la care lucraseră împreună.

⁴Compania *Borroughs* introduce pe piață în 1962 multiprocesorul simetric D825.

începând de la sfârșitul celui de al doilea război mondial. Contribuiau matematicienii, informaticienii și electroniștii, fiecare cu metode și tehnici deja bine diferențiate, astfel încât în marile universități existau deja departamente distincte în care se investigau complet separat: aspectele pur teoretice ale calculului automat, mecanismele de programare sau de construcție ale calculatoarelor. Cele trei subdomenii deveniseră independente printr-o evoluție ce sprijinise, și continua să sprijine, dezvoltarea unui domeniu ce tindea să-și atingă limite ce puteau fi depășite numai printr-o nouă paradigmă computațională. Dar, tranziția inițiată către noul context computațional – *calculul paralel* - se face numai într-unul dintre cele trei domenii, cel al structurilor hardware. Efortul sincronizat al matematicienilor, informaticienilor și electroniștilor, prezent la apariția primelor mașini de calcul, nu se mai face simțit și în acest caz. Pornindu-se de la ”concepția” că mai multe mașini vor putea fi mai eficiente decât una singură, inginerii hardware pornesc singuri la drum neghidați suficient de matematicieni și fără să le pese prea mult de felul cum inginerii software vor programa multi-mașinile rezultate. Profesorul David Patterson (Berkeley University) observa, într-un târziu, în 2010:

... the semiconductor industry threw the equivalent of a Hail Mary pass⁵ when it switched from making microprocessors run faster to putting more of them on a chip—doing so without any clear notion of how such devices would in general be programmed. The hope is that someone will be able to figure out how to do that, but at the moment, the ball is still in the air.⁶(... industria de semiconductori a dat o pasă ”la plezneală” atunci când a decis să renunțe la a mai crește viteza procesoarelor în favoarea deciziei de pune mai multe procesoare de același fel pe o singură pastilă de siliciu, fără a se gândi nici un moment la felul în care acest nou dispozitiv va fi programat în cazul general. Există speranța că cineva va fi în stare să ofere o soluție, dar mingia este încă în aer.)

Suntem în fața unui foarte spectaculos efect al *noului Babel*. Nu numai că unele lucruri nu se pot produce din cauza fragmentării din lumea limbajelor prea specializate, dar un domeniu emergent, deosebit de important pentru dezvoltarea lumii în care trăim – *calculul paralel* - nu se poate dezvolta echilibrat prin contribuția tuturor factorilor ce sunt obligatoriu necesari.

⁵În jocul de basket: ”a pass from one end of the court to another in a desperate attempt to score a basket when time is nearly run out”.

⁶David Patterson: „The trouble with multicore”. *IEEE Spectrum*, July 1, 2010.

Un alt exemplu poate fi cel al cercetărilor noetice, legate de mental și manifestarea acestuia sub forma conștiinței și conștiinței. Cercetători din domeniul fiziologiei, psihologiei, sociologiei, economiei, informaticii, matematicii, mecanicii cuantice, ... cosmologiei, istoriei, teologiei (greu de incheiat lista) se concentrează asupra problemei. Se consideră ca fiind problema științifică cea mai „hot”, chiar dacă mulți gânditori se arată sceptici în privința unor rezultate cât de cât limpezoare. Cercetările parcă nu fac decât să dezvăluie noi complexități acolo unde caută să limpezească imaginea asupra acestei realități, provocatoare peste orice limită vreodată atinsă în procesul cunoașterii. Dialogurile, în limba engleză, pe care Susan Blackmore⁷ le are cu zeci de cercetători ce se ocupă de problema conștiinței, ne arată faptul că procesul de comunicare într-o limbă naturală, pigmentată cu paranteze exprimate în limbaje prea specifice, nu este capabil să integreze imensa cantitate de cunoaștere presupusă de subiect, deoarece aspecte puternic intercorelate sunt discutate folosind spații conceptuale aproape disjuncte.

Situația degenerază suplimentar atunci când vine vorba despre *theory of everything*, despre unificarea *general relativity* (GR) și *quantum field theory* (QFT). Se ajunge la inventarea unui limbaj care se referă la o realitate ce nu poate fi experimentată. *Sting theory* este un domeniu al speculației pure ce nu produce teorii falsifiabile. Limbajul specializat, de această dată, nu se mai referă „argotic” la o realitate, ci inventează o realitate în care se poate manifesta exprimând lucruri ce nu pot fi supuse experimentării, astfel încât metoda de validare popperiană nu poate fi luată în considerație. Lee Smolin, fizician puternic implicat în dezvoltarea teoriei *string*-urilor, privind retrospectiv consideră că, începând din anii 1980, încercarea de a oferi o teorie unificată s-a transformat într-o speculație dezvoltată într-un limbaj specializat⁸. Mai mult, apar texte asupra cărora cu dificultate ne hotărâm dacă pot fi sau nu pot fi luate în considerație din punctul de vedere al unei echilibrate atitudini asupra cunoașterii. Fie textul de urmează:

The universe might be in some sense a Great Mind and a theory of everything might have to include a theory of consciousness. Superstrings, which are a strong candidate for a theory of

⁷Susan Blackmore: *Conversations on Consciousness. What the Best Minds Think About the Brain, Free Will, and What It Means To Be Human*, Oxford Univ. Press, 2006.

⁸Lee Smolin: *The Trouble with Physics. The Rise of String Theory, the Fall of a Science, and What Comes Next*, Houghton Mifflin Company, 2006.

everything, might be thought particles with a life of their own. Many physicists are making attempts at deriving a Grand Unified Theory of the universe on the basis of particle physics. This effort might be incomplete as particles might be just a reflection of the information-processing foundations of the universe (but it is certainly not a waste of time as this research might help us to figure out how the information-processing system works). In the last analysis, we might not be able to completely understand the universe, if it is ever possible to do so, until it is examined as a self-evolving and organising information-processing machine, one which produces intelligent minds to examine itself with. Hence, a theory of consciousness might be consolidated with the theory of physics (such as the Superstring Theory or the Membrane Theory) into a Grand Information Theory (GIT). This could be considered the Theory of Everything.⁹(Universul ar putea fi, într-un anumit sens, o Minte iar o teorie despre tot ar trebui să includă o teorie a conștiinței. Teoria superstring-urilor, care reprezintă un bun candidat pentru o teorie despre tot, ar trebui să conceapă particulele ca având o viață proprie. Mulți fizicieni încearcă să deducă o Mare Teorie Unificată a universului bazându-se pe fizica particulelor elementare. Acest efort s-ar putea dovedi incomplet dacă particulele elementare ar fi considerate numai o reflectare a fundamentării informaționale a universului (cu toate că nu ar fi o pierdere de timp cercetarea care ar duce la înțelegerea a ceea ce procesarea informațională este). Până la urmă, nu vom putea înțelege ceea ce universul este, dacă acest lucru ar fi vreodată posibil, fără a-l examina ca pe o mașină ce evoluează prin mecanisme de autoorganizare bazate pe procesarea informațională, mecanisme care conduc la minți inteligente capabile de autoexaminare. Drept urmare, o teorie a conștiinței s-ar putea contura împreună cu o teorie a fizicului într-o Mare Teorie a Informației. Aceasta ar putea fi considerată o Teorie a Totului.)

”Great Mind” sau ”information-processing foundations of the universe” sunt expresii metaforice sau exprimă realități ce pot fi supuse criteriului de demarcație al falsiabilității popperiene? Textul anterior poate fi considerat emanația unei aspirații unificatoare la nivelul cunoașterii, dar care nu este susținută consistent la nivelul limbajului.

O pierdere suplimentară este dată de imposibilitatea de a fructifica tehnicile particulare de cunoaștere și acțiune dezvoltate în limbajele *noului Babel*. Fiecare domeniu își dezvoltă tehnici

⁹ Bertrand Wong, ”On The Unified Field Theory”, *The General Science Journal*, March, 2011.

care ar putea fi utilizate și în cu totul alte domenii dar sunt condamnate să rămână a fi utilizate numai acolo unde au fost dezvoltate. O tehnică este de fapt un fel de *joc* ce poate fi practicat, de multe ori foarte eficient, și în diferite contexte și cu alte "piese" decât cele pentru care a fost inițial conceput. *Jocul* ar putea să fie și atitudinea potrivită, singura pe care o întrevădem, pentru depășirea *noului Babel*. Hermann Hesse publică în 1943, la începutul erei în care emerge fulminant *noului Babel*, cartea care pare a puncta către o soluție pentru problema noastră. Este premonitoare observația sa:

*Ceea ce mai lipsea încă pe acea vreme jocului cu mărgelile de sticlă era capacitatea de universalitate, ridicarea într-un plan superior, deasupra diverselor discipline științifice.*¹⁰

Jocul este cel care ne poate poziționa câștigător în lupta cu *noul Babel*. Libertatea și seninătatea presupuse de joc ne pot scăpa de sub tirania limbajelor. Jocul înlătură bariere și lasă loc propagării trucurilor (tehnologice) dintr-un spațiu în altul, într-o lume în care conceptul de spațiu tinde să dispară tocmai datorită inocenței jocului. Altfel, pericolul acceptării Babelului limbajelor crește continuu, riscând blocarea apetenței pentru acțiune și extincția impulsurilor creatoare. Hesse insistă, referindu-se la *Avertismentul chinez* (o scriere imaginată de el):

*Autorul acestei scrieri, luat pe vremea lui în râs, ca un fel de Don Quijote, altminteri un savant prețuit în domeniul său, filologia chineză, expune pericolele care pândesc știința și instruirea intelectuală, în ciuda ținutei lor oneste, dacă renunță la constituirea unui limbaj grafic internațional care, la fel cu vechea scriere chinezească, ar permite exprimarea, înțeleasă de toți învățații lumii, a celor mai complicate lucruri, fără eliminarea fanteziei și forței creatoare personale.*¹¹

Nu putem spune că nu am fost avertizați. Va trebui să ne jucăm bine rolul inventând un joc cu ajutorul căruia să ne jucăm șansa de a dezvălui jocurile existenței, ale lumii și ale minții omului. Cunoașterea și acțiunea luate mult prea în serios ne-au condus la cele două blocaje babeliene. Frivolitatea jocului reprezintă o oportunitate pe care nu trebuie să o ratăm.

¹⁰Hermann Hesse: *Jocul cu mărgelile de sticlă*, Ed. RAO, 1994, p. 44.

¹¹*Ibid.*, p. 45.